

Dr. Ali ASKER*Hukukçu, Bilimci, Türkiye Karabük Üniversitesi***Dr. Sevinç ALİYEVA***Tarih Bilimci, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi*

TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA GÜNEY KAFKASYA'NIN GÜVENLİĞİ: TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİNDE

Güney Kafkasya her zaman Türkiye için büyük öneme sahip olmuştur. XX yüzyılın başlarında Kafkas bölgesi Türkiye'nin çıkarları alanında kalsa da, onun bu bölgede otorite kurma planları başarısız oldu. Sovyetler Birliği zamanında, özellikle de "soğuk savaş" döneminde, Türkiye'nin Kafkasya politikası Ankara ile Moskova arasındaki ideolojik ve propaganda savaşının konusuydu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Türkiye hem Kafkasya, hem de Orta Asya'da aktif rol oynamaya başladı. Ancak, bir taraftan ayrılıkçı eylemlerin ve etnik çatışmaların alevlenmesi, diğer taraftan ise – güçlü bölgesel aktör olan Rusya ile rekabetin ortaya çıkması, Türkiye'nin Kafkasya politikasını karmaşık hale getirdi. Türkiye açısından, Kafkasya'da en büyük sorun Ermenistan-Azerbaycan çatışmasıdır. Bölgesel anlaşmazlıkların çözümü için Türkiye sınırlı imkanlara sahipti. 2008 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) statükoyu değiştirerek Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme kararı aldı.

Türkiye'nin stratejik diplomasisi açısından, ikili ilişkilerin normalleşmesi Azerbaycan-Ermenistan sorununun çözümünü olumlu etkileyecek, bölgenin tamamında barışı, işbirliğini ve ekonominin hızla gelişmesini sağ-

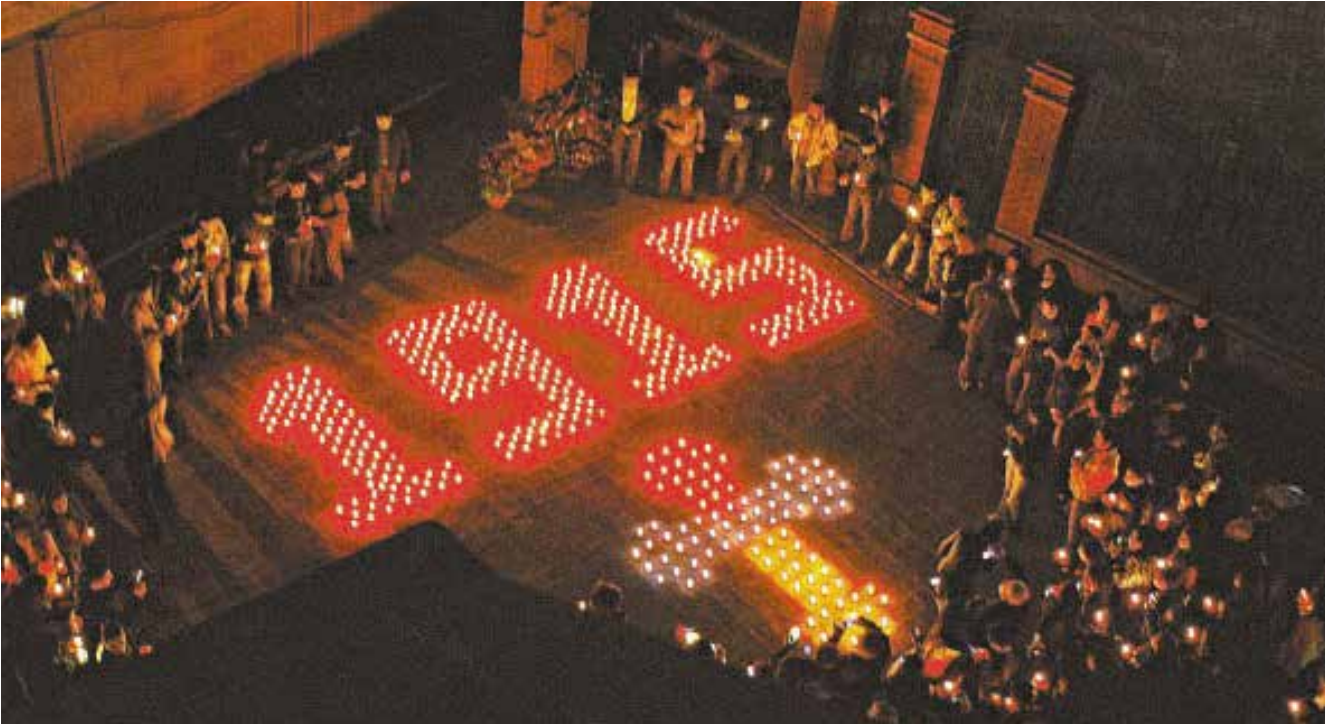
layacaktı. Bu arada, bu çabalar zıt sonuçlara yol açtı ve bölgesel stratejik denge yeniden eski konumuna geri döndü.

Kafkasya coğrafi konumu nedeniyle Batılı ve Doğulu güçlerin çıkarlarının kesişmesinde bulunarak uluslar arası rekabet sahnesi idi. Rus-Osmanlı rekabeti, Şah İran'ının jeopolitik konumunun zayıflaması ve Güney Kafkasya ve Dağıstan'da milli kurtuluş hareketinin artması nedeniyle ivme kazanmıştı. Rusya, kendisinin Kafkas stratejisinde Osmanlı-Safevi çatışmasını ve onların zor ekonomik durumunu ustaca kullanabildi (1). Bu çatışmaya, yöneticileri bu veya diğer tarafı destekleyen yerli Müslüman halklar da dahil edildi (2). Bu üç ülkenin rekabeti sonucu Kafkasya'da Rus İmparatorluğunun hakimiyeti kuruldu.

Sovyet döneminde Türkiye'nin Kafkasya politikası. Sovyet döneminde, Sovyet devletlerinin dış politikası merkezi hükümet tarafından yürütülüyordu. Kafkasya'nın Güney cumhuriyetleri Türkiye ile herhangi bir siyasi ilişki kurmak için yasal hakka sahip değildi, Türkiye ile tüm ilişkiler Türk-Sovyet ilişkilerinin bir parçasıydı.

Birinci Dünya Savaşı emperyalist güçlerin çöküşüne ve karşılıklı ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcına yol

Ermenistan’da devamlı olarak “1915 yılı sözde Ermeni soykırımına” ilişkin etkinlikler düzenlenmektedir

açtı. 1918 yılı Mondros Mütarekesi Osmanlı İmparatorluğu çöküşünün temelini attı. Rusya ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin yeniden gelişmesi Moskova’da V.İ.Lenin, Anadolu’da ise Mustafa Kemal tarafından devam ettirildi (3). Batı’dan gelen tehdit, 20’li yılların başlarında Rus-Türk ilişkilerinin karakterini kökten değiştirdi. Türkiye’de başlatılan millî kurtuluş hareketi Sovyet Rusya’sı tarafından desteklendi. 16.03.1921 yılında Moskova’da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) hükümeti arasında Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması imzalandı (4). SSCB ve Türkiye arasındaki Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması (17.12.1925) dostane ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştu.

1920 yılının 3 Aralık tarihinde Gümrü’de Gümrü Antlaşması imzalandı ve bu Antlaşmaya göre, Kars sancağı, Sürmeli ovası (İğdır) Türkiye’ye geçecek, Nahçıvan, Şahtahtı ve Şerur bölgeleri geçici olarak Türkiye’nin koruyuculuğuna bırakılacaktı. 1921 yılı 13 Ekim tarihinde Türkiye ve Güney Kafkasya ülkeleri – Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında RSFSC’nin doğrudan katılımıyla bir Dostluk Antlaşması imzalandı.

30’lu yıllarda Sovyet istihbarat birimleri, Türkiye’yi, göçmen örgütlerini ideolojik himaye etmesiyle suçlu-

yordu. 1942 yılından itibaren Sovyet hükümeti Kürt sorununu Türkiye’ye karşı kullandı. Türkiye ile savaş hazırlığı, özellikle Sovyet-Türk sınırı boyunca, Karadeniz kıyısı boyunca dağılmış olan Kafkas ve Türk halklarına karşı olan zulüm kabul edilebilir. 1944 yılının Mayıs ayında Kırım’ın Türk nüfusu sınırdışı edilmeye başladı. 7 Haziran 1945 yılında Dışişleri Halk Komiseri V.Molotov, Türk Büyükelçisi S.Sarper’i Kremlin’de kabul ederek bir dizi talep içeren paket sundu: Türkiye’nin Doğu illerinin kendilerine verilmesi, Boğazlarda askeri üs kurulması ve onların üzerinde müşterek kontrolün sağlanmasına izin verilmesi. 1945 yılı Potsdam Konferansında Sovyet hükümeti Boğazlarda askeri üs, Boğazların müşterek savunmasını, Karadeniz havzası ülkelerine ait olmayan gemilerin Boğazlardan geçişinin engellenmesini ve 1936 yılı Montrö Boğazlar Sözleşmesine değişiklikler yapılmasını talep etti, aynı zamanda, 1921 yılı Antlaşması gereğince Türkiye’ye verilmiş toprakların, Gürcistan SSC ve Ermenistan SSC’ye verilmesi amacıyla Türkiye’ye karşı toprak iddiasında bulundu. Toprak iddiaları, eski Kars bölgesi, Batum ilinin güneyi ve eski İrevan guberniyasının Sürmeli ilçesini kapsıyordu (5). 19 Mart 1945 yılında Sovyet hükümeti, 17 Aralık 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve

Ermeni diasporası da tüm dünyada sözde “1915 Ermeni soykırımına” ilişkin etkinlikler düzenlemektedir. Posterdeki yazı: “Unutacağımızı beklemeyin. Affetmeyeceğiz!”

Tarafsızlık Antlaşmasını feshetti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan güç dengesi genel olarak onu ikiye – ABD ve SSCB’nin etki alanına böldü. Bu koşullarda, ABD stratejik müttefik olarak Türkiye’ye karşı aşırı ilgiliydi. Güney Batı Asya ülkelerinden biri gibi, Türkiye tarihsel olarak kara, deniz ve hava ulaşımın kavşak noktasında bulunuyordu. Bununla da o, Avrupa’nın büyük güçlerinin dikkatini çekmekteydi, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ise, İngiltere ve Fransa’nın zayıflamasıyla Türkiye ABD’nin ilgi alanına girdi. 18 Şubat 1952 yılında Türkiye NATO’ya üye olarak kabul edildi. 5 Mart 1953 yılında Stalin’in ölümünden sonra SSCB ile Türkiye arasındaki gerginlik bir çözülme yoluna girdi (1953-1960) (6). 1953 yılının 30 Mayıs tarihinde ise, SSCB Dışişleri Bakanlığı bir nota ile Türkiye’ye karşı tüm iddiala-

rından (toprak, Boğazlar) vazgeçti. 1960-1964 yıllarında Sovyet-Türk ilişkileri kısmen normalleşti. SSCB dağıldıktan sonra ise Rusya-Türkiye ilişkileri yeni bir evreye girdi.

SSCB’nin çöküşü ve Türkiye’nin Kafkasya politikasının ana hatları. 1985 yılında M.Gorbaçov yönetiminde başlatılan “perestroyka” (yeniden yapılanma) ve “glasnost” (açıklık) beklenen sonuçları vermedi. Ülkede, tam aksine olarak, mevcut rejimin dağılmasını hızlandıran kaos ve anarşi ortaya çıktı. Bu, çok doğal ve beklenen bir sonuçtu. Çünkü perestroyka ve glasnostun siyasi temeli Sovyet rejiminin ideolojisini ve siyasi ilkelerine cevap vermiyordu. Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ilan etmesi ise Türkiye’ye yeni siyasi manevralar için yeni fırsatlar sağladı.

İki ülke arasındaki rekabet alanı Kafkasya bölgesi

oldu. Hiç şüphe yoktur ki, bu bölgede işbirliği açısından Türkiye için en umut verici ülke Azerbaycan'dı. Azerbaycan ile ortak kara sınırına sahip olmayan (Türkiye ile sınırı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Azerbaycan'ın esas topraklarından arazi olarak izole edildiğini hatırlatalım) Türkiye için Gürcistan'la dostluk ve işbirliği kurulması özel önem taşımaktaydı. Aynı zamanda, Türkiye Ermenistan'la da diplomatik ilişkiler kurmaya hazırdı. Bu adımları Türkiye bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarları için atmamaktaydı. Bu adımlar, bölgesel istikrar ve barışı sağlamak açısından gerekliydi. Ancak, SSCB dağıldıktan sonra, daha önce atıl olan pek çok sorunlar ortaya çıktı, milliyetçi ve ayrılıkçı eylemler arttı, gergin çatışma alanları ortaya çıktı. Azerbaycan, ata topraklarının bir parçası olan Karabağ'a karşı toprak iddiasında bulunan Ermenistanla karşı karşıya geldi. Gürcistan'da Abhazy ve Osetya çatışmaları patlak verdi. Bunların hepsi uzun süren gerginliklere dönüştü.

Bu çatışmalar Türkiye'nin çıkarlarını olumsuz etkilemekteydi. Aynı zamanda, Azerbaycan ve Gürcistan'la diplomatik, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirirken, Türkiye Ermenistan'la da ilişkileri geliştirmeye istekliydi. Belki de, Türkiye'nin böyle bir irade sergileme-

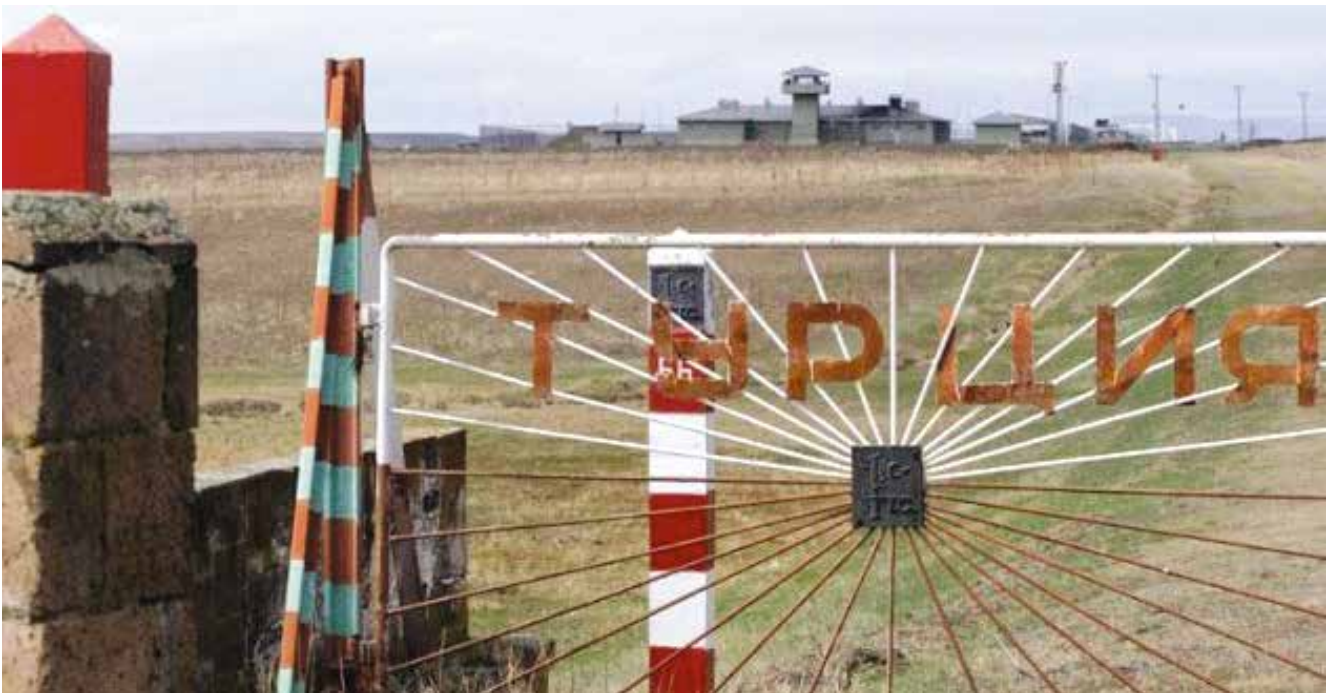
si, bölgede etkisini artırmak çabasından ileri geliyor ve böylece sorunun çözümüne aktif bir şekilde etki yapmak için imkan elde etmek istiyordu.

Ancak, ulusal ve devlet kurma sürecinde, Ermeni toplumunda olduğu gibi Ermeni devletinde de Türkiye'nin belli bir imajı vardı. XX yüzyılın başlarında yaşanan olaylar, Anadolu'nun Doğusunda Ermeni ayaklanmaları, I. Dünya Savaşı yıllarında güvenlik ve düzenin sağlanması ile ilgili olarak Ermenilerin Osmanlı topraklarının iç bölgelerine zorla göç ettirilmesi, Sovyet dönemi "soğuk savaş" yıllarında Ermeni toplumunda Türk karşıtı propagandalar ikili diplomatik ilişkilerin kurulmasını engelliyordu.

Perestroikanın başlamasıyla Ermenilerin, Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası olan Karabağ ve Nahçıvan üzerinde hak iddia etmesi, özellikle de Karabağ'a ilişkin taleplerin çatışmaya dönüşmesi, Türk-Ermeni ilişkilerinin kurulmasına yeni bir engel oluşturdu.

Hem Ermeni hükümetinin, hem de Ermeni toplumunun radikal ve uzlaşmaz tutumu sadece sloganlar ve mitinglerle sınırlı değildi. Bu tutum, Ermeni devletinin bağımsızlığını ilan etmesiyle kabul edilen hukuki ve siyasi belgelere de yansımıştı. 23 Ağustos 1990 yılında Erme-

Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır bölgesi

nistan'ın bağımsızlık Bildirgesi kabul edildi. Bildirgenin giriş bölümünde, Ermenistan SSC'nin Yüksek Kurulu ve Dağlık Karabağ Ulusal Konseyi'nin 1 Aralık 1989 yılı "Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ'ın birleştirilmesine dair" Kararnamesine atıfta bulunuldu. Bu karar, o dönemin yasalarına, toprak bütünlüğü ilkesine aykırı olup, tamamen Azerbaycan topraklarının ilhakı anlamına geliyordu. Bildirgenin 11. Maddesinde "soykırım" iddiası ve toprak talepleri de yer alıyordu. Bu madde uyarınca, Ermenistan, 1915 yılı Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan sözde soykırımın uluslar arası alanda tanınmasını istemektedir.

Bir taraftan Azerbaycan'la olan gerginliğin artması ve silahlı çatışmaların tırmanması, diğer taraftan ise Türkiye'ye karşı taleplere rağmen, Türk hükümeti Ermenistan'la siyasi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 16 Aralık 1991 yılında Ermenistan'ın bağımsızlığının tanınmasından

sonra, Türkiye, ekonomik sorunlar yaşayan Ermenistan'a insani yardımlar göndererek diğer ülkelerden gelen insani yardımlarında topraklarından geçmesine izin verdi. Dahası, 25 Haziran 1992 yılında kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne Türkiye tarafından davet edilen Ermenistan, bu teklifi kabul etmedi. Aynı yıl, Türk Petrol Şirketi AD Petrosan'ın Başkanı Oğuz Kapan, Azerbaycan'dan Türkiye'ye Ermenistan üzerinden gelecek petrol boru hattının yapılması planını önerdi (8). 1993 yılında, Türkiye hızlı bir şekilde, Kazakistan ve Türkmenistan petrollerinin Azerbaycan ve Ermenistan üzerinden Türkiye'ye ulaşımını sağlayacak bir proje geliştirdi. Rusya, kendi iç sorunlarıyla uğraştığı için eski Sovyet ülkelerinde kendi politikasını zayıflatmasına rağmen, eski etki alanını elinden bırakmak, daha ziyade, daha dün tamamen ona ait olan kaynakların bölünmesine tahammül etmek

Ermeni gençleri arasında devamlı Türkiye'ye karşı nefret propagandası yapılmaktadır

istemiyordu. NATO üyesi Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'da etkisinin yayılması Moskova'da olumsuz etki yarattı.

1993 yılının Nisan ayında Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ani ölümünden sonra, Rusya ile ilişkilerde temkinli davranan Süleyman Demirel'in göreve gelmesiyle Türkiye'nin siyasi gidişatını değiştirdi, Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ çatışması tırmandı. Nisan 1993 yılında Ermenistan, Dağlık Karabağ ve Ermenistan'a yakın bölgeleri işgal etmeye başladı. Daha sonra, Azerbaycan'ın kendisinde iktidar değişecek, Ermeni diasporasının çabaları sonucunda ABD Kongresi, Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Belgenin, "Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a karşı ambargo uygulanması ve diğer saldırgan eylemler nedeniyle" Azerbaycan hükümetine yardımın sınırlandırılmasına ilişkin 907 nolu değişikliği kabul edecekti. Türkiye Güney Kafkasya'daki hem siyasi, hem de ekonomik sorunların çözümünde Rusya, İran ve ABD'nin baskılarına karşı diremedi.

İşte, Ermeni hükümetinin ısrarlı uzlaşmaz tutumu nedeniyle Türk-Ermeni diplomatik ilişkilerin kurulması mümkün değildi. Ancak, Türk hükümeti Ermenistan'la ikili ilişkilerin kurulması yönündeki politikasını sürdürüyordu. Örneğin, Türk toplumunun protestolarına rağmen, Ermenistan'a 100 bin ton buğday yardımı yapılmıştı.

Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesinin işgalinden sonra 3 Nisan 1993 yılında Türkiye Ermenistan'la, zaten zayıflamış olan ilişkilerini kısıtladı, kara sınırını, ardından da hava koridorunu kapattı. Kelbecer'in işgalinin Ermenistan'la sınırları kapatmanın tek nedeni olmadığını da belirtmek gerekiyor. Türkiye Ermenistan'dan "soykırım" fikrinden, Türkiye'nin mevcut sınırlarını tanınamasından vaz geçmesini, dahası, Nahçıvan ve Azerbaycan'ın diğer bölgesi ile koridorun açılmasını talep ediyordu.

Ancak, Ermenistan bu şartların hiçbirini kabul etmedi. Bunun yanı sıra, kendi tutumuna sadık kalmaya devam ediyordu. 1995 yılında kabul edilen Ermenistan Anayasası, daha önce kabul edilen bağımsızlık Bildirgesine dayalıydı. Anayasanın giriş bölümünde deniliyordu:

"Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi'nde yer alan Ermeni devletinin temel ilkelerini ve ulusal hedeflerini esas alan Ermeni halkı Ermenistan Cumhuriyeti Anayasasını benimser". Anayasanın 13. Maddesi Türkiye'nin çıkarlarına aykırıdır. Burada deniliyor: "Ermenistan Cumhuriyeti arması – bir kalkanın merkezinde Nuh'un gemisi ve tarihi Ermenistan'ın dört krallık armasıyla Ararat dağı tasvir edilmiştir..." (9). Metinde adı geçen Ararat dağının Türkiye'de yerleşen Ağrı dağı olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, tüm bunlara rağmen, Türkiye, periyodik olarak Ermenistan'la ilişkileri normalleştirmeye çalışıyor. Örneğin, 1995 yılında Türkiye, bugüne kadar açık olan H-50-İstanbul-Erivan hava koridorunun açılmasına izin verdi. Bu arada, Türkiye'ye karşı küstahça eylemlerde bulundu. Türkiye'nin bilgilerine göre, Ermenistan, terör örgütü PKK'yı finanse etmekteydi. Ermenistan hükümeti uluslararası platformlarda Türkiye tarafından yapılan "Ermeni soykırımının" tanınmasını talep ederek, çeşitli ülkelerin parlamentolarının "soykırımı" tanınması için aktif bir kampanya yürütmektedir. ✨

Devamı var...

Kaynakça:

- 1.A.Asker, S.Aliyeva, Osmanlı-Rus rekabetinde Kuzey Kafkasya: kendi kimliğini belirleme yolunda // Avrasya İncelemeleri Dergisi, C. 1, Sayı 1, 2012, c. 107-137
- 2.A.Aleskerli, S.Aliyeva. XVIII yüzyılın 1.yarisında Kaf-

Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır bölgesi

Tüm uluslar arası normların aksine olarak Ermenistan'ın devlet sembollerinde komşu devletin coğrafi özelliği tasvir edilmiştir. Sovyet dönemi Ermenistan armasının merkezinde Ağrı dağı (Ararat) tasvir edilmiştir

kas uğrunda Osmanlı-Rus-Safevi rekabeti // Kafkasya ve Ortadoğu: I.Petro'nun Hazar seferinden Nadir Şah iktidarının çöküşüne kadar."Rus tarihi yılı" çerçevesinde uluslar arası bilimsel Konferansın materyalleri. 25.05.2012, Ma-haçkale, 2012, s.16-22

3. A.Asker, S.Aliyeva. Rus-Türk ilişkileri: A.Аскер, С.Алиева. Российско-турецкие отношения: парадоксальные ситуации //Günümüz Rus modernleşmenin sorunları ve riskleri: kavramsal algılama ve uygu-

lama pratiği. концептуальное осмысление и практика реализации. Moskova-Çeboksarı, 2012, s.34-40

4.K.Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, c.68; Y.T. Kurat, 1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi, İçinde: Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992), c.50

5.C. Hesenli. SSCB-Türkiye: tarafsızlıktan soğuk savaşa (1939-1953). M., 2008

6.Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliğinin inter-

net sitesi: <http://www.turkey.mid.ru/20-30gg.html>

7.Ermenistan'ın Bağımsızlık Bildirgesi, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2602>

8.Elhan Poluhov, "Asrın Anlaşması" (Елхан Полухов, "Контракт века" (Tarihi retrospektifteki sorun), Kafkasya Bölgesel Araştırmalar, Uluslar arası Kafkasya Bölgesel Araştırmalar Birliği, 2.Cilt, 1.Basım,1997, <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/R02-005.html>

ac.be/publi/crs/rus/R02-005.html

9.Ermenistan Cumhuriyeti Anayasası (değişiklikle), <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1&lang=rus>

Tüm uluslar arası normların aksine olarak Ermenistan'ın devlet sembollerinde komşu devletin coğrafi özelliği tasvir edilmiştir. Ermenistan Cumhuriyeti'nin armasının merkezinde Ağrı dağı (Ararat) tasvir edilmiştir

